

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНІСТИКИ У СЛОВАЦЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ

Мольнар Михайло. Від Влтави до Дніпра: Студії з українського літературознавства та міжслов'янських літературних взаємин. – Ужгород: Гражда, 2009.

Михайло Мольнар і Марія Мундяк

Співробітники Науково-дослідного інституту україністики імені Михайла Мольнара Ужгородського національного університету підготували цікаве видання про вдумливого й невтомного словацького вченого, який іще в період свого навчання в аспірантурі Київського університету ім. Т. Шевченка завдавав чимало клопоту партійцям ЦК КПУ, Інституту літератури ім. Т. Шевченка, персонально М. Шамоті та, зрештою, керівникам згаданого навчального закладу. Для мене ж і досі залишились незабутніми зустрічі з М. Мольнаром у Братиславі 1967–1968 рр., коли чехи і словаки, звісна річ, разом з українцями одностайно прагнули будувати соціалізм із “людським обличчям”.

Любомир Белей і Лесь Белей умістили в рецензованій збірці змістовну статтю “І один у полі воїн...”, що докладно аналізує літературознавчу спадщину вченого, який у середовищі тогочасних словацьких україністів, зокрема М. Неврлого, О. Рудловчак, І. Мацінського, Ю. Бачі, М. Штеця, М. Мушинки, Ю. Кундрата, вирізнявся особливою бойовитістю, принциповістю, непоступливістю. Пригадую, якось Юрій Бача розповідав, що, спостерігаючи за “успіхами” ленінської національної політики в Києві та Україні, М. Мольнар вимагав іти й ходив до ЦК КПУ, писав листи, заяви про brutальне витіснення української мови з вишів, шкіл, театрів, кінематографії тощо. Про цей період життя словацького україніста в передмові

сказано: “Одним із тих, хто в умовах комуністичного режиму став успішним україністом, та не пішов на колаборацію з режимом, був Михайло Мольнар. Його багатюща наукова спадщина не потребує таких звичних нині, на жаль, “нових” прочитань та похибок на “комуністичне лихоліття”, а тому, окрім величезного значення для сучасного українознавства, демонструє незламність українського духу та його невтомну творивість навіть в умовах тоталітаризму” [3, 17–18].

Але спершу подамо декілька біографічних штрихів. М. Мольнар народився на Закарпатті в селі Велика Чинґава (тепер Боржавське Виноградівського району). Батьки переїхали на постійне місце проживання до Праги, і хлопчина, опинившись у чужому мовному середовищі, намагається збагнути сумний досвід ХХ ст., що так ускладнив долю українців: відсутність держави, життя під польською, радянською та румунською займанщиною, денационалізація на сході й на заході – усе змушувало багатьох задумуватись. Навчання в українській гімназії в Моджанах (українська діаспора Чехії передає цю назву Модржани) сформувало патріотизм юнака й пізніше привело його на відділення україністики філософського факультету Карлового університету у Празі. Закінчивши навчання, Михайло за наполяганням акад. А. Мраза стає у квітні 1955 р. науковим співробітником Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук. Цю ідею чеського колеги підтримав Є. Кирилук. Наступного року молодий науковець разом зі своєю дружиною львів'янкою Марією Мундяк стає організатором великої Міжнародної наукової конференції у Пряшеві 28–30 травня 1956 р., присвяченої століттю від дня народження І. Франка.

Одразу після цієї конференції М. Мольнар вступає до аспірантури при Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка, де згодом під керівництвом М. Рильського успішно захищає кандидатську дисертацію “Тарас Шевченко у чехів та

словаків”. Перу М. Мольнара належить також монографія “Іван Франко у чехів та словаків”.

Земна стежина вченого завершилася 26 жовтня 2006 р. Він повернув чимало імен, зокрема закарпатців, і серед них на першому місці – Василь Гренджа-Донський – поет, літописець Карпато-української революції і Карпато-Української Держави, котрий, працюючи у прем’єр-міністра, а потім Президента Карпато-Української Держави о. А. Волошина редактором “Урядового Вісника”, залишив по собі глибоко патріотичний щоденник “Щастя і горе Карпатської України”, який нині становить собою чи не єдине джерело про події з історії того краю. Узнявши в письменника інтерв’ю з нагоди його 70-річчя, Мольнар зазначає, що той мав велику заслугу у формуванні національної свідомості молододі української генерації на Закарпатті. Дослідник із жалем заявляє: “Ми знаємо багато прикладів, коли такі ентузіасти й національні діячі, яких висувало інше національне середовище, незважаючи на наявність у їхній діяльності окремих помилок (хто в житті не помиляється?!), хоч на схилі своїх літ діждалися від своїх співвітчизників заслуженої уваги, пошани та визнання. Не те у нас. Ми частіше вміємо знецінити, очорнити діяльність якогось нашого національного діяча, ніж належно та об’єктивно її оцінити” [3, 121–123]. Творчість та діяльність, навіть сама особа В. Гренджі-Донського часто ставали предметом несправедливих обвинувачень, інсинуацій, дивовижних адміністративних заходів, унаслідок яких він був змушений зовсім замовкнути як український письменник, лише принагідно друкуючись у періодичній пресі словацькою мовою. Нині ж маємо ґрунтовну книжку про митця [див.: 2].

У статтях “Забутий письменник? Кілька думок про письменницьку долю Володимира Винниченка”, “Перша оцінка Довженкової “Землі” за рубезем. Забутий репортаж В. Клементіса про Київську кіностудію та О. Довженка”, змістовному нарисі про українського довоєнного літератора на Закарпатті, вихідця з Рахівщини Марка Бараболу, розвідках “Зденек Неєдлий про Тараса Шевченка”, “Зденек Неєдлий про Івана Франка”, “Невідомі листи Івана Франка до Матія Мурка” М. Мольнар робив певні

відкриття, висловлював пропозиції – творити раціональне, корисне й потрібне для культури українського народу. Ці роздуми нині читаємо як цікаві сторінки із життя видатних митців.

Про З. Неєдлого – президента Чехословацької академії наук – учений пише, що той був великим другом українського народу [3, 177]. За музикознавчі дослідження українського фольклору його 1923 року обрано дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка. З. Неєдлий – автор низки праць, присвячених українській музиці, історії, літературі. Він залишив відгуки про Українську капелу, що виступала у Празі під керівництвом О. Кошиця. Варто докладніше зупинитися на шевченкіані чеського академіка.

Першу згадку З. Неєдлого про поета натрапляємо в його монографії про українську народну пісню, де сказано: “... Не диво, що пісня відіграє визначну роль у подальшому розвитку українського руху. І політичний рух народу опирається на пісню, бо народ навчився насамперед у пісні пізнавати самого себе, а отже і політичні вожді народу виступають перед народом у ролі романтичних національних співців. Так передусім Тарас Шевченко найбільший політичний і соціальний будитель українського народу, є водночас найбільшим співцем України, що пробуджувалась, до віршів якого народ прислухався як до казкових пісень ідеального народного співця” [3, 178–179].

Першу окрему статтю про Т. Шевченка Неєдлий опублікував 7 травня 1921 р. в газеті “Tribuna” з нагоди роковин смерті українського поета. Ось якого висновку доходить автор: “... За шістьдесят років творчість великого страждальця не лише не постаріла, а навпаки, в наші дні височить над його могилою ще могутніше, ніж будь-коли, бунтуючи й волаючи не тільки до України, а й далеко за її межі до всього слов’янського світу, і через нього – далі, до всього світу, до всього сучасного людства”. Чеський дослідник подає таку характеристику митця: “Шевченко є з роду тих національних поетів, які після першої хвилі романтизму почали відбивати у своєму мистецькому доробку життя свого народу, прислухаючись до голосів національного ества, особливо – у творчості простого народу; потім,

ідучи за цими голосами, вони самі створювали нові цінності, які вже не були тільки відлунням того, що тут було, а швидше – прагненням чи пророкуванням того, що мало б бути, коли б знайшло своє втілення те, що в народі було найпрекраснішого. Тому ці поети промовляли до нас спочатку так просто, що їхні поезії є начебто простими піснями народу. Як легко такі поезії цих поетів справді стають народними піснями. Але раптом починає зростати пафос їхньої думки і слова, з пісні стає гімн, з простої думки постає велика мудрість життя, з національної своєрідності – прекрасна людська правда. Не всі доходять аж до цієї мети. У нас Челаковський пішов тим шляхом, але дійшов лише до перших зупинок на цьому шляху; зате Сметана дійшов до останньої можливої тут межі. Зі слов'янських поетів найдалі дійшов саме Шевченко” [цит. за: 3, 179–180].

“...Неєдлий далі відмічає, – зауважує М. Мольнар, – що Шевченковій поезії особливої краси і сили надає не лише її правдивість, а й безмірна лагідність. Згадуючи про ставлення українського поета до слов'ян, Неєдлий правильно підкреслює, що Шевченко мріяв про таку федерацію слов'ян, в якій всі слов'янські народи будуть вільними братами. Цей його ідеал різко розходився з ідеалами слов'янофілів. “Це нове гноблення, – писав Неєдлий, – а кінець гноблення мало принести Шевченкове слов'янство. Його сила також мала полягати у миролюбності, лагідності людей і країни”. І тут Неєдлий влучно наводить відомі слова Шевченка: “Нехай житом-пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря – слов'янська земля”.

В часі опублікування цієї статті в Чехословаччині мало хто цікавився творчістю Шевченка. За весь період існування буржуазної Чехословацької Республіки не вийшло жодне видання вибраних творів Шевченка в перекладі на чеську чи словацьку мови. Тому виступ Неєдлого заслуговує на особливу увагу” [3, 183].

Другу статтю про поета музикознавець надрукував у березні 1939 р., уже після розпаду Чехословащини та її окупації фашистами. Останнім культурним заходом заснованого 3. Неєдлим 1930 року Союзу друзів СРСР було видання

Шевченківського номера журналу “Praha – Moskva”, що відкривався ювілейною статтею редактора. У той час, коли до Праги в'їздили фашистські танки, на вулицях розносили журнал зі словами великого Кобзаря, адресованими до П.-Й. Шафарика: “Отак німота запалила / Велику хату. І сім'ю, / Сім'ю слав'ян роз'єднала / І тихо, тихо упустила / Усобищ лютюю змію”.

Можна наводити чимало прикладів того, як Неєдлий знаходить паралелі між долею Шевченка й життям і боротьбою інших слов'янських народів за свободу й незалежність у ХІХ ст. Про це чеський академік висловився так: “У період Шевченкової молодості могутньо здіймалися, особливо у слов'янських народів, які тоді саме пробуджувалися, хвилі національного усвідомлення. У нас це відбувалося так само, як у Польщі, у югославів, як у росіян. Скрізь народ, який переважно доти знаходився під чужим ярмом, підводив голову і звертався до світу, вимагаючи своїх прав. Тому скрізь поставали ті, що показували світу, ким є їх народ і чим він міг би бути корисним для світу. І з такими закличками вони зверталися не лише до чужих, а і до своїх власних рядів вони зверталися, бо й там треба було будити, несвідомих робити свідомими, закликати і свій люд, щоб він прозрів. Це було справою цих будителів, і серед на першому місці – цих поетів. І Шевченка передусім це захопило. Він народився в серці України, просто серед українського народу. Знав його, жив з ним, сам вийшов з нього. І добре розумів, що творить особливий неповторний його характер” [цит. за: 3, 185–186].

Із цікавістю читаються й нині вміщені у книжці розвідки М. Мольнара “Перші чехословацькі відгуки про творчість Івана Котляревського”, “Про чеських знайомих Тараса Шевченка”, “До 100-річчя празького видання “Кобзаря” Т. Г. Шевченка”, “До початків українського шевченкознавства та взагалі українознавства в Празькому університеті”, “Улюблений чеський поет Івана Франка”, “Іван Франко про словаків”, “Братні зв'язки” та ін. Варто зупинитися докладніше на статті “Три невідомі листи Івана Франка до Адольфа Черного”. Адольф Черний – редактор популярного тоді й нині журналу “Slovanský přehled”, що подавав багату інформацію про стан розвитку слов'янських літератур,

особливо української літератури. М. Мольнар високо оцінював епістолярій цих двох діячів, а також уважно дослідив листи І. Франка до багатьох чеських письменників.

Укладачі книжки в передмові “І один у полі воїн...” побіжно сказали про першу конференцію, присвячену чехословацько-українським зв'язкам, 100-річчю від дня народження й 40-річчю від дня народження І. Франка. Тут треба нагадати, що до збірки “З історії чехословацько-українських зв'язків”, на жаль, не ввійшли три статті українських авторів – Т. Скирди (“Суспільно-політичні й філософські погляди Івана Франка”), П. Гонтара (“Українсько-чеські літературні зв'язки в першій половині ХІХ ст.”) й О. Микитенка (“Богемістика й словеністика в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка”). Натомість уміщено змістовну статтю Миколи Неврлого “Зденек Неєдли та Україна”. Думаю, що укладачі збірки могли внести до неї також дослідження М. Мольнара й М. Мундяк “Співробітництво І. Франка з чеською пресою”, котре містить цікаві думки про таких знаних чеських українців, як А. Черний (Рокита), Ф. Ржегорж, З. Неєдлий – учених, які багато зробили на ниві чесько-українських взаємин.

Іще одне суттєве зауваження до рецензованої книжки. Стаття про Франтішка Главачека-Головаченка, підписана в “Дуклі” криптонімом “М.М”, належить не Михайлові Мольнару, а Миколі Мушинці, якому тоді, за його зізнанням у листі до автора цієї рецензії, було заборонено публікувати свої наукові праці. Мусимо вказати й на прикрий недогляд укладачів: назва статті в тексті – “Франтішек Главачек-Головаченко 95-річний”, а у змісті – “Франтішек Главачек-Головаченко 95-річний” [див.: 3, 103, 406].

Не можна обійти увагою розвідку М. Мольнара “Павло Тичина і початок чехословацько-українських післяжовтневих літературних взаємин”, що побачила світ у журналі “Дружно вперед” [див.: 3, 276-285]. Тут ідеться про вихід у Празі восени 1927 р. збірки вибраних поезій П. Тичини, що до 1953 р. залишалася першим і єдиним окремим чеським виданням зразків української радянської поезії. М. Мольнар зазначає, що поява цієї книжки майже

збіглася в часі з першим виданням вибраних творів поета російською мовою (Харків, 1927). Хоча нині можемо констатувати, що чехи перекладали українського класика інтенсивніше за росіян. Перебування П. Тичини в Чехословаччині організував видатний чеський поет і перекладач Йозеф Гора (1891 – 1945). Здобувши юридичну освіту, він редагував газету “Rudé právo”. Проте 1929 року Й. Гора, Ярослав Сейферт (лауреат Нобелівської премії 1984 р.), Марія Маєрова, Гелена Маліржова (дружина відомого письменника Івана Ольбрахта), Владислав Ванчура підписали листа, у якому висловлено незгоду з Готтвальдовським партійним керівництвом, і одразу ж були виключені з лав Комуністичної партії ЧСР. Серед “відлучених еретиків” можна назвати і Франтішка Галаса, Карла Чапка, Карла Нового, співців Закарпаття Івана Ольбрахта та Станіслава Костку-Нойманна.

У наш час, гадаю, українському літературознавцеві, та й пересічному читачеві, буде цікаво почути відгуки про творчість співця українського революційного майдану 1917–1918 рр. Зокрема, газета “Rudé právo” 12 січня 1925 р. опублікувала статтю “Українські пролетарські письменники у Празі” з підписом криптонімом “U. V.”, де читаємо: “Павло Тичина – неперевершений майстер вірша і зовсім закономірно його називають “прем’єром” української поезії... У п’ятницю 9 січня в “Громадському домі” відбувся літературний вечір, на якому після короткого, але змістовного слова тов. Й. Гора троє вже згаданих товаришів письменників прочитали свої вірші й прозу. Після декламування була влаштована інформаційна дискусія...” [цит. за: 3, 278–279]. Журнал “Nové Rusko” оприлюднив статтю без підпису “Замітки про літературну країну” з нагоди перебування радянських гостей у Празі. Тут подано таку характеристику поета: “Тичина – це майстер вірша, який завжди палає, весь час мислить і винаходить нове, який прекрасно володіє музикою слова. Від молодого віку аж по сьогодні він хоче стати музикантом. Здійснення цієї мрії унеможливають різні перешкоди, між ними й матеріальні. Та незважаючи на те, що він ніколи не мав змоги належним чином вчитись

музики, він досить добре опанував гру на фортепіано і дуже добре вміє диригувати хором. Тичина протягом трьох років керував одним з найбільших революційних хорів і мандрував з ним по УРСР. Коли його запросили до редакції найбільшого літературного журналу України, він залишив диригування й обмежився живою працею в різних музичних спілках та установах Радянської України...

Кілька десятків його поезій було покладено на музику, ряд їх і по кілька разів різними композиторами. Поезії Тичини, незважаючи на те, що багато які з них надзвичайно важко перекладати, перекладені на сьогоднішній день майже на всі європейські мови. (А також на вірменську, єврейську та есперанто)... Щодо характеристики творчості, поет як правило, задає тон, або стисло і влучно характеризує, дає гасло, Ніколи не займається деталями. Такий характер творчості також цілком обґрунтований. Тичина репрезентує найбільшу поетичну школу, і мільйони українців... високо цінують кожне його слово. У своїй творчості Тичина досить скупий, але кожна його поезія є вершиною досконалості. Друкує він мало, можливо тому, що протягом років може доопрацьовувати кілька віршів. Перш ніж представити їх громадськості. Цінним у Тичини є й те, що він ніколи і ні в чому не повторюється. Кожна його річ – це щось нове, щось оригінальне. Тичина не глухий до прогресу форми в поезії... Однак найважливішим є те, що Тичина пише не тому, що вміє писати, а тому, що в нього є про що писати” [цит. за: 3, 280–282].

“На чеський переклад Тичини, – коментує свої спостереження М. Мольнар, – відгукнулася і словацька

преса, на сторінках якої доти про нову українську радянську літературу ще нічого не писалося. Редактор провідного словацького журналу “Slovenské pohľady” – “Словенське погляди” Штефан Крчмері в невеличкій замітці “Вітер з України” писав: “Павло Тичина – визначний представник сучасної української поезії... Неспокійний сум поета сучасності є основним тоном усієї цієї поезії, а її чарами є поетична виразність, що кожним волоконцем з’єднана з образотворністю старого українського села” [3, 284].

Можна тут чимало говорити і про другу вітчизну Франтішка Ржегоржа, тобто про Україну, про щирого друга українського народу Людвіка Кубу і про Франтішка Главачека-Головаченка, про Яна Понічана, Франтішка Гечка та Ярослава Кабічка, про їхні зв’язки з українською культурою – усі вони можуть стати предметом глибоких і цікавих дискусій про українсько-чеські й українсько-словацькі взаємини впродовж століть. Напрошується єдиний висновок: укладачі Любомир Белей та Лесь Белей піднесли науковцям, літераторам та славістам України, Чеської і Словацької республік дивовижний дар, чи не вперше зібравши воедино бодай частину багатющого наукового доробку М. Мольнара й хоча б частково здійснивши побажання Юрія Бачі, який на зламі ХХ–ХХІ ст. на шпальтах тижневика “Літературна Україна” закликав науковців України звернутися до цієї невинувато забутої, проте непересічної особистості.

4 листопада 2010 року славісти та україністи відзначили 80-річчя від дня народження М. Мольнара. Можливо, книжка “Від Влтави до Дніпра” інспірує письменників і критиків багатьох країн висловити нові думки про творчість цього неординарного вченого й оригінального мемуариста.

ЛІТЕРАТУРА

1. *З історії чехословацько-українських зв’язків.* – Братислава: Словацьке видавництво художньої літератури, 1959.
2. *Зимолфя М.* Провісник доби. Августин Волошин. Цикл культурологічних бесід. – Дрогобич: Коло, 2006.
3. *Мольнар М.* Від Влтави до Дніпра: Студії з українського літературознавства та міжслов’янських літературних взаємин. – Ужгород: Гражда, 2009.

Отримано 03.06. 2010 р.

Іван Пасемко
м. Київ